

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ЛЕКЦІЯ

з навчальної дисципліни **Основи оперативно-розшукової діяльності**

вибіркових компонент
освітньої програми *першого (бакалаврського)* рівня вищої освіти
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»

**за темою Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі
(розшукові) дії**

**м. Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 21.08.2023 № 7)

Розробник:

1. Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Пчолкін В.Д.

Рецензенти:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та медичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

2. Доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко О.Л.

План лекції

- 1. Опитування осіб за їх згодою, отримання обривільної допомоги**
- 2. Контрольована поставка та контрольована і оперативна закупка**
- 3. Участь у перевірці фінансово-господарської діяльності**
- 4. Витребування, збирання та вивчення необхідних документів, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій**
- 5. Види негласних слідчих (розшукових) дій**

ЛІТЕРАТУРА :

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 21 лютого 2020 року / За заг. ред. Лошицького М.В. К. : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 1288 с.
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. №2135–XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358.
6. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII Верховна Рада України.
7. Про Національне антикорупційне бюро України : закон України від 14.10.2014 № 1698-VII : редакція від 05.01.2017. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 03.05.2018).
8. Закон «Про Державне бюро розслідувань» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55). Верховна Рада України. 2016
9. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-18 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
10. Закон України «Про службу безпеки України» прийнятий 25 березня 1992 року N 2229-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992, №27, ст.382.
11. Закон України «Про державну таємницю» прийнятий 21 січня 1994 року N 3855-XII (із змінами і доповненнями від 19 червня 2003 року)

12. Закон України «Про розвідувальні органи України» прийнятий 22 березня 2001 р. N 2331-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 2331.
13. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» прийнятий 26 грудня 2002 року N 374-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 374. – Ст. 482.
14. Закон України «Про державну податкову службу в Україні» прийнятий 4 грудня 1990 року N 509-XII (зі змінами та доповненнями від 5 червня 2003 року)
15. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» прийнятий 3 квітня 2003 року N 661-IV
16. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
17. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
18. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5
19. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції Міністерства внутрішніх справ України : від 07.07.2017 № 575. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.*
20. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
21. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О.М. Бандурка О.М. Харків : Золота миля. 2012. 620 с.

1. Опитування осіб за їх згодою, отримання добровільної допомоги

Згідно із ст. 8 п. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу.

Вся діяльність оперативних підрозділів пов'язана з постійною потребою отримання інформації. Способи і методи отримання, як ми бачимо, можуть бути різними, але одним із найбільш широко вживаним є опитування осіб за їх згодою та отримання від них добровільної допомоги.

Опитування особи – самостійний метод оперативно-розшукової діяльності, що полягає в зборі інформації, яка отримується в процесі безпосереднього спілкування оперативного працівника з громадянами, про осіб і фактичні дані, які становлять оперативний інтерес.

В оперативно-розшуковій діяльності використовується розвідувальне опитування. Застосовувати цей метод можуть всі працівники органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також за їхнім завданням — працівники інших підрозділів цих органів і негласні штатні працівники.

Об'єктами розвідувального опитування є особи, інформовані про громадян і факти, які, в свою чергу, становлять інтерес для оперативних підрозділів. Сюди належать: особи, здатні вчинити злочин, особи, пов'язані із злочинним середовищем тощо.

Основу розвідувального опитування складає збирання оперативної інформації, що має оперативне значення, в ході безпосереднього спілкування з громадянами, аналіз її і фіксація.

В оперативно-розшуковій діяльності застосовуються такі види розвідувального опитування:

- 1. Гласне без зашифровки мети.**
- 2. Гласне з зашифрованою мети.**
- 3. Негласне без зашифровки мети.**
- 4. Негласне з зашифрованою мети.**

Гласне розвідувальне опитування без зашифровки мети

застосовується в тих випадках, коли оперативному працівникові не потрібно перед іншими громадянами конспірувати сам факт спілкування з потрібною особою

Найчастіше таке опитування здійснюється, коли необхідно виявити очевидців, потерпілих, одержати відомості про переховування злочинців. Цей самий вид застосовують при опитуванні громадян з числа затриманих, заарештованих, свідків, звинувачених та інших осіб, яких офіційно викликали в органи, що мають на це право згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України.

Гласне розвідувальне опитування з зашифрованою метою здійснюється тоді, коли виникають сумніви в щирості того, кого опитують, або коли необхідно щоб співрозмовник не здогадався що конкретно цікавить оперативного працівника і не сповістив про це того, кого розроблюють. Така ситуація може виникнути при опитуванні осіб, які знаходяться в близьких стосунках з розроблюваним.

Проведення негласних опитувань має деякі особливості: по-перше, сам факт проведення бесіди повинен бути таємним від громадян, які викликають у оперативних підрозділів певну зацікавленість; по-друге, її зміст також повинен лишатися зашифрованим для оточуючих осіб.

Все це здійснюється з метою таємності оперативно-розшукових заходів, які вживають по відношенню до особи, що викликає оперативний інтерес, або особи, яка приймає відповідні дії до знешкодження або укриття слідів злочину. Здійснюючи негласне опитування, оперуповноважений повинен бути впевнений в тому, що опитуваний не має наміру або можливості розповісти особі, яка викликає оперативний інтерес, про цю бесіду, тобто сам факт бесіди для всіх залишається таємним.

Негласне опитування з зашифрованою здійснюється при сумнівах в щирості опитуваного.

При проведенні розвідувального опитування збір необхідної інформації повинен здійснюватися цілеспрямовано і вибірково, відповідно до оперативних

завдань, що вирішуються.

При спілкуванні з громадянами, які викликають певну зацікавленість, необхідно дотримуватися таких основних стадій:

- встановлення психологічного контакту;*
- досягнення мети опитування.*

Щоб досягти мети опитування, *оперативний працівник має підготуватись до нього, вивчити заздалегідь особистість опитуваного, а саме його характер, біографічні дані, відомості про професію, освіту, інтелект, його соціальний статус, умови праці, спосіб життя, коло знайомств, хоббі та уподобання, типові форми поведінки.*

Особливо важливо знати рівень правосвідомості особи, опитування якої планується, її ставлення до правоохоронних органів, зокрема до того відомства, яке представляє оперативний працівник – поліції, Служби безпеки і т.п.

Опитування осіб за їх згодою це по суті пошук потрібної інформації. Робота оперативного працівника при пошуку інформації шляхом опитування повинно розпочинатись із визначення можливих носіїв потрібної інформації. Після визначення кого доцільно опитати необхідно встановити розвідувальний контакт з конкретним носієм інформації. Майстерність оперативника полягає в тому, щоб носія інформації перетворити в джерело інформації.

Носії інформації можна поділити на дві групи.

Перша - це учасники подій, очевидці, виконавці робіт чи документів, близькі зв'язки підозрюваного, потерпілого, обвинуваченого, інших зацікавлених учасників кримінального провадження чи події, явища, питання, обставини, яких досліджуються.

До другої групи відносяться особи, які з такими подіями і фактами безпосередньо не пов'язані, але в силу різних причин володіють потрібною інформацією.

Як було вже вказане вище опитування, згідно закону, проводиться за згодою особи. Під згодою розуміється вільне волевиявлення співрозмовника на те, щоб йому поставили запитання. Щоб досягти такої згоди, оперативний

працівник може піти на деякі тактичні прийоми. Він може не розкривати істинних цілей опитування, представитись не працівником оперативного підрозділу, а кимось іншим, зокрема, журналістом, працівником соціальних служб, житлово- комунальної контори, тренером, вчителем, родичем учасника події, залежно від обставин та від того, які документи прикриття має співробітник і яка інша професія йому знайома. Приводом для встановлення контакту може бути прохання про допомогу, звернення за консультацією, використання правдоподібної легенди, «випадкова» зустріч з опитуванням і таке подібне.

Місце проведення опитування може бути різним: службове приміщення, квартира опитуваної особи, місце її роботи, в громадському місці. Вибір місця, як правило, залишається за оперативним працівником, але може бути врахована думка особи, оскільки опитування може бути тільки за її згодою; вибір місця опитування може залежати також від вказівок керівника підрозділу. Рекомендується опитування проводити в приміщенні органу внутрішніх справ, де сама обстановка чинить необхідний вплив на психологію опитуваного.

Під час безпосереднього проведення опитування *оперативному працівнику слід звернути увагу на зовнішність опитуваного, рівень його культури, особливості мови та поведінки, міміки та жестів, ставлення до теми розмови. Одним із основних методів одержання інформації про опитуваного при безпосередньому контакті є спостереження за співрозмовником.* Досвідчений оперативний працівник, спостерігаючи за співрозмовником і уважно його слухаючи, зробить висновки чи правду говорить співрозмовник, чи вона йому відома, чи бажав він її висловити, як далі будувати розмову з ним.

Опитування може здійснюватись за ініціативою оперативного працівника, за дорученням іншого оперативного підрозділу, на виконання вказівки керівника оперативного підрозділу.

В процесі розмови питання можуть торкатись широкої тематики, а не

тільки протиправних діянь, співрозмовник може бути не інформований про істинну ціль розмови, мета розмови оперативним працівником може бути завуальована. В усіх випадках участь особи у бесіді має бути добровільною. Опитування може закінчитись відбиранням письмового пояснення, супроводжуватись аудіозаписом. Опитування може проводитись конфіденційно, як за ініціативою особи, так і оперативного працівника і тоді такий оперативно-розшуковий захід стає негласним.

Результати опитування оформляються рапортом чи довідкою, які складає працівник по закінченню бесіди. До рапорту може додаватись пояснення, аудіоплівка, інші документи, які потрапили до оперпрацівника в зв'язку з опитуванням.

Особа може надати оперативному підрозділу добровільну допомогу і в інших питаннях, які на момент опитування стосуються іншої тематики оперативно-розшукової діяльності.

Опитування, як оперативно-розшуковий захід, ***слід відрізняти*** від отримання інформації від особи, яка залучена до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності і допиту, який є процесуальною дією.

Опитування особи завжди відбувається на добровільних засадах, при отриманні інформації від конфідента «присутній» обов'язок останнього, оформлений угодою; допит є процесуальним примусом, від якого особа, викликана на допит, не може ухилитись. Якщо допит здійснюється у суворій відповідності з нормами кримінально-процесуального законодавства, то опитування осіб за їх згодою та використання їх добровільної допомоги, є образно кажучи, більш демократичним оперативно-розшуковим заходом.

2. Контрольована поставка та контрольована і оперативна закупка

На підставі ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право: проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб

незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України в порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції Державної податкової служби України, Служби безпеки України, Державної митної служби погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Матеріали проведення оперативної закупки товару (наркотичних засобів) використовуються:

- як приводи і підстави для початку досудового розслідування;**
- для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у**

кримінальному провадженні;

– для попередження, виявлення і розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

– для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів;

– для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;

– для інформування державних органів відповідно до їх компетенції¹.

Оперативним підрозділам надається право проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності. Контрольована закупівля може здійснювати як оперативний працівник, так і за його дорученням особа, яка залучена до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Контрольована закупівля товарів, предметів, речей з метою виявлення фактів злочинної діяльності — порушення правил торгівлі, випуску недоброякісної продукції, фінансових зловживань і т.п., може проводитись як гласно так і негласно. Гласно, коли закупасться штучний товар, товар в упаковці і відсутність таємності закупки не зашкодить досягненню цілі. Контрольована закупівля зарані планується. Вона може здійснюватись в зв'язку з веденням оперативно-розшукової справи, для перевірки оперативної інформації, отриманої оперативним працівником з іншого приводу, в зв'язку з кримінальним провадженням.

Контрольована закупівля товарів, речей, предметів оформлюється актом, її цілі можуть бути розкриті негайно після акту закупки і отримання товару, в той же час контрольна закупка може бути негласною, глибоко законспірованою.

Контрольована закупівля, як негласний оперативно-розшуковий захід,

¹ Інструкція про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, затверджена Наказом МВС України, СБ України, МДЗ України № 887дск/384дск/480дск від 16.09.2013 року

здійснюється тоді, коли об'єктом закупки є товари, предмети, речі, вільний продаж яких заборонений чи обмежений, наприклад, негласна закупка зразків наркотиків, вибухових, отруйних речовин, фальсифікованих алкогольних напоїв, медичних препаратів. Контрольована закупівля в таких випадках проводиться на підставі постанови, затвердженої начальником органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. При негласній контрольній закупці можуть застосовуватись технічні засоби фіксації її ходу, візуальне спостереження, відеозйомка, скритий запис розмови.

Контрольовану закупівлю слід відрізнити від контрольованої поставки, яка завжди здійснюється негласно.

Контрольована поставка має бути завжди спланованою від її початку і до реалізації. При здійсненні контрольованої поставки визначаються виконавці — оперативні працівники, предмет поставки, кому і в які терміни і на яких умовах має бути поставлений предмет, порядок контролю за проходженням поставки і заходи з реалізації інформації, отриманої внаслідок контрольованої поставки. Контрольована поставка може бути разовим оперативно-розшуковим заходом, а може для зібрання достатньої оперативної інформації кілька раз повторятись. Важливо при цьому щоб дії оперативних працівників, організуючих контрольовану поставку предметів чи товарів, не набули протиправного характеру, а самі оперативники не стали учасниками кримінального правопорушення.

Оперативна закупівля товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності проводиться з метою перевірки первинної інформації про протиправні дії суб'єкта у якого закупається товар, предмети, речовини, для документування ознак злочину, або для попередження можливого злочину.

Контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, згідно ст. 2 ст. 271 КПК України не проводяться, якщо внаслідок таких оперативно-розшукових заходів неможливо повністю запобігти:

-посягання на життя або заподіяння особі тяжких тілесних ушкоджень;

- поширенню речовин небезпечних для життя багатьох людей;**
- втечі осіб, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини;**
- екологічній або техногенній катастрофі.**

Якщо при проведенні контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватись в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді, згідно з вимогами Кримінально-процесуального законодавства України.

3. Участь у перевірці фінансово-господарської діяльності

В п. 3. ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прямо передбачено право підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні.

Для запобігання, а також для виявлення, розкриття і розслідування правопорушень в сфері фінансово-господарської діяльності, оперативні підрозділи мають право брати участь у перевірках, ревізіях, інвентаризаціях.

Працівники оперативних підрозділів можуть ініціювати такі перевірки у зв'язку з отриманням достовірної оперативної інформації, у зв'язку з провадженням оперативно-розшукової справи чи досудовому розслідуванні, яке знаходиться в їх провадженні. Участь у перевірці може бути за дорученням слідчого, прокурора, суду у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством.

Участь оперативного працівника в перевірці може бути як безпосереднього так і за допомогою особи, залученої до гласного співробітництва з оперативним підрозділом, тобто через громадського помічника чи позаштатного працівника

Приймаючи участь у перевірці фінансово- господарської діяльності оперативний працівник ставить собі за мету:

-своєчасне виявлення фактів злочинних посягань в сфері фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій;

-швидке і ефективно реагування на виявлені факти протиправних діянь;

-швидке і безпосереднє отримання необхідної інформації стосовно фінансово-господарської діяльності;

- обмін інформацією з ревізорами, спеціалістами, які ведуть перевірку;

- взаємні консультації з тими посадовими особами, які ініціювали перевірку;

-збереження документів, матеріальних цінностей на підприємстві, в установі, організації;

- аналітичну роботу, створення бази даних, розробку заходів по спільним профілактичним діям.

Якщо перевірка проводиться у зв'язку з кримінальним провадженням, вона має бути процесуально оформлена, а якщо участь оперативного працівника спеціально підготовлена, як і особи, яка приймає участь в перевірці за його дорученням, то вона може бути за письмовим дорученням, або за згодою керівника оперативного підрозділу.

Приймаючи участь у перевірці фінансово- господарської діяльності, працівник оперативного підрозділу обов'язково має вивчити наступні питання:

- повно чи частково відображається фінансово-господарська діяльність в документах бухгалтерського обліку;

-здійснення угод і договорів без належного документального

оформлення, неоприходування товароматеріальних цінностей, неоприходування грошової виручки і т.п.;

-заниження вартості і обсягів реалізованої продукції, внаслідок чого перекручуються об'єкти оподаткування;

-порушення порядку обліку економічних показників (відображення кількісних результатів фінансово- господарської діяльності в неналежних рахунках бухгалтерського обліку);

-виведення фінансово-господарської діяльності із-під контролю податкових органів;

- відкриття додаткових рахунків в банках без повідомлення фінансових і податкових органів;

- стан зберігання матеріальних цінностей і фінансових коштів;

-наявність тіньового сектора в діяльності об'єкта перевірки.

Потрібну інформацію, що знаходиться в деяких документах, можна отримати або одержавши сам оригінал або його копію, або ознайомившись з його змістом через окремі достовірні свідчення.

Оперативний працівник особливу увагу має приділити вивченню документального забезпечення фінансово-господарської діяльності об'єкта перевірки. Щоб отримати відповіді на поставлені вище питання оперативний працівник має вивчити не тільки документи, які йому представлені офіційно, а й чернетки, копії, неформальні записи, залишки знищених документів, документальне «сміття» та інші паперові носії можливої інформації. Безумовно, що оперативний працівник має бути обізнаний з правилами вивчення таких документів, або їх залишків.

4. Витребування, збирання та вивчення необхідних документів, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій

Оперативні підрозділи мають право на підставі п. 4 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на

утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, за вимогою керівників підприємств, установ та організацій, а з дозволу суду витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані та забезпеченням їх збереження і повернення у встановленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється крім випадків, передбачених КПК України.

Оперативні підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, як бачимо, мають право витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерела та розміри їх доходів.

У відповідності з законом адміністрація підприємства, організації, установи, до яких надійшло письмове звернення про надання інформації, що характеризують їх діяльність, зобов'язані таку інформацію чи відповідні документи, окремі дані про діяльність підприємства, організації, установи надати в установленому порядку. Така інформація має бути достовірною, офіційно оформлена (бланк установи, підписи, реєстрація і т.п.) і відображати саме ту діяльність, яка представляє інтерес для оперативного підрозділу. Документи та дані, що цікавлять оперативний підрозділ, можуть бути звітами установи, протоколами засідань і нарад, виписками із наказів і інструкцій, розпорядженнями керівника. Якщо необхідні документи в оригіналі, то вони мають бути представлені з дотриманням процесуальних норм при кримінальному провадженні, або отримані під розписку на певний час для вивчення. Як правило, документи і інші дані, що характеризують діяльність об'єктів дослідження, направляються на вимогу оперативного підрозділу в копії, або в 2-му чи в 3-му примірникові. При передачі інформації, окремих документів і

даних про діяльність, об'єкт дослідження має дотримуватись правил забезпечення державної, військової чи службової таємниці, якщо вона міститься в затребуваних документах.

В законі передбачено, що оперативні підрозділи мають повноваження на витребування, збирання та вивчення інформації, яка необхідна для виконання завдань, поставлених перед ними і визначених в правових актах, що регламентують їх діяльність.

Працівники оперативного підрозділу можуть звертатись за отриманням інформації, документів і інших даних, що характеризують діяльність об'єкта дослідження як безпосередньо, так і письмово. Результати витребування, збирання, вивчення необхідних документів оформляються довідкою, рапортом чи письмовим аналізом, в яких має бути зазначено в зв'язку з чим, де, за яких умов і для яких цілей проводився вказаний оперативно-розшуковий захід.

Оперативний підрозділ може отримувати необхідні довідки і інші матеріали з криміналістичних, оперативних, кримінально-облікових та інших інформаційних систем правоохоронних органів, а також різних алфавітних картотек, дактилоскопічних обліків, картотек невпізнаних трупів, обліків краденої (втраченої) зброї, обліків викрадених речей з індивідуальними ознаками, обліків злочинів за зовнішніми ознаками (фотокартотек і фотоальбомів), інших допоміжних оперативних обліків.

Оперативні підрозділи на підставі міждержавних багатосторонніх і двосторонніх угод можуть в установленому порядку звертатися у відповідні правоохоронні органи інших держав з запитами про надання інформації, необхідної для розкриття та розслідування кримінальних злочинів, розшуку злочинців та безвісно зниклих.

За результатами перевірки і вивчення зібраних документів і інших даних, оперативний підрозділ, при наявності достатніх підстав, повинен прийняти одне із наступних рішень:

- у випадках виявлення протиправного діяння, яке несе характер злочину, про порушення кримінального провадження;

- у випадках виявлення протиправного діяння, в якому немає складу злочину – направити матеріали для реагування (в податкову поліцію в зв'язку з порушенням податкового законодавства, в пожежну охорону по факту порушень протипожежної безпеки і т.п.);

- при відсутності ознак злочину - перевірка припиняється;

- при наявності підстав — завести оперативно- розшукову справу;

-направити відповідну інформацію до повноважних державних органів.

Ознайомитись з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій оперативні підрозділи мають право тільки з метою безпеки осіб та боротьби зі злочинністю, вирішення інших завдань, віднесених законом «Про оперативно-розшукову діяльність» повноважень.

Звертаючись за довідками, документальними матеріалами та даними, які мають значення для здійснення завдань оперативними підрозділами, необхідно враховувати, що деякі категорії осіб повинні зберігати в таємниці певні відомості, які стали їм відомі у зв'язку з їх професійною діяльністю. До таких осіб відносяться: священнослужителі, лікарі, нотаріуси, адвокати, журналісти тощо.

Кримінально-процесуальним законодавством встановлено, що вилучення документів і речей в процесі кримінального провадження носить тимчасовий характер і має виконуватись за нормами ст. 159–169 КПК України, які є обов'язковими для виконання і працівниками оперативних підрозділів.

Тимчасовий доступ до речей і документів згідно глави 15 КПК України полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Сторони кримінального провадження мають право звернутися до

слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зачинених у статті 161 КПК України. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором.

У клопотанні зазначається:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;*
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;*
- 3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;*
- 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;*
- 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;*
- 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;*
- 7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною.*

Згідно ст. 161 КПК України речами і документами, до яких заборонено доступ є:

- 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;*
- 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.*

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

2) відомості, які можуть скласти лікарську таємницю;

3) відомості, які можуть скласти таємницю вчинення нотаріальних дій;

4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;

5) відомості, які можуть скласти банківську таємницю;

6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання;

8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, які знаходяться у володільця персональних даних;

9) державна таємниця.

Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи.

Якщо сторона, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

У повістці про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, в якому вони перебувають

на момент отримання судового виклику.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона в своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

- 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;*
- 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;*
- 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.*

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. *Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.*

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання доступу до речей і документів, може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

5. Види негласних слідчих (розшукових) дій

Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Аудіо-, відеоконтроль особи ([ст. 260 КПК України](#)) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

Накладення арешту на кореспонденцію ([ст. 261 КПК України](#)) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

Огляд і виїмка кореспонденції ([ст. 262 КПК України](#)) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача ([ст. 264 КПК України](#)) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи ([ст. 267 КПК України](#)) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно недоступних.

Під «проникненням» слід розуміти вторгнення в закрите чи незакрите (незамкнене) приміщення або житло. Воно може здійснюватись як з подоланням перешкод (замків, закритих дверей, вікон, люків та ін.), так і без

цього, наприклад з використанням того, що особи (особа) залишили приміщення (житло) незакритим, без охорони. «Проникнення» може бути здійснене також за допомогою різних технічних пристроїв і засобів, тобто, коли бажаний результат досягається без входження у відповідне приміщення.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в частині першій цієї статті, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України.

Метою обстеження може бути:

- 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 4) виявлення осіб, які розшукуються;
- 5) встановлення технічних засобів аудіо -, відеоконтролю особи.

Рішення про обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи повинно бути постановлено слідчим суддею в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України. У такому рішенні обов'язково зазначається строк її проведення, який може бути продовжений слідчим суддею у порядку, передбаченому статтею 249 КПК України.

За загальним правилом строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.

Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях ([ст. 269 КПК України](#)) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Аудіо-, відеоконтроль місця ([ст. 270 КПК України](#)) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження ([ст. 274 КПК України](#)), полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях.

Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях ([ст. 269 КПК України](#)) полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Контроль за вчиненням злочину ([ст. 271 КПК України](#)):

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена [Кримінальним кодексом України](#).

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм

власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації ([ст. 272 КПК України](#)) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту ([ч. 2 ст. 264 КПК України](#)), полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу ([ст. 268 КПК України](#)) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені [статтями 268](#) (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), [269](#) (спостереження за особою, реччю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених [статтею 250 КПК України](#) дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

Порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.